

MIJA MICHELIZZA — DOMEN KRVINA — ALENKA JELOVŠEK

ALI KAČA UGRIZNE ALI PIČI?

COBISS: 1.04

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.31.1.10](https://doi.org/10.3986/JZ.31.1.10)

VPRAŠANJE

Biologi vztrajajo, da kača ugrizne, ne piči, vendar pa je tako v SSKJ kot pravopisu navedeno, da kača piči. Prosim za pojasnilo.

ODGOVOR

1 ZGODOVINSKI POGLED

Omahovanje med rabo različnih glagolov za opis kačjega ugriza obstaja že od nastanka slovenskega knjižnega jezika: v Dalmatinovi *Bibliji* (1584) je kača najpogostejše *pičila* (sedem pojavitev), a tudi *ugriznila* (dve pojavitvi) ali *ujedla*¹ (v starejšem zapisu *vjedla*; tri pojavitve).²

[1] *kateri Plut dere, tiga bo ena Kazha pičhila* (Prd 10,4)

Ieft hozhem Kazhe inu Bafilifhke mej vas pošlati, kateri néfo panani, ty imajo vas pičhiti (Jer 8,14)
taku hozhem jeft vřaj Kazham porozhiti, de je ondi pičhio (Am 9,3)

[2] *Dan bo ena Kazha na potu, inu en Madras na řiši, inu bo Kojna v'peto vgrisnil* (1 Mz 49,17)

[3] *Tedaj je GOSPVĐ pošlal ognene Kazhe mej ta folk, te fo vjedale ta folk, de je veliku folka v'Israeli vmërlu* (4 Mz 21,6)

kadar je koga ena Kazha vjédla, taku je pogledal v'to bronzheno Kazho inu je shiu ofřal (4 Mz 21,9)

Izrazi se navadno ujemajo s sočasno nemško rabo (v Luthrovi *Bibliji* kot prevodni predlogi).

Mija Michelizza ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ mija.michelizza@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0001-9741-600X>

Domen Krvina ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ domen.krvina@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0002-2276-1156>

Alenka Jelovšek ■ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana ■ alenka.jelovsek@zrc-sazu.si ■ <https://orcid.org/0000-0003-3818-096X>

1 V zgodovinskih slovarjih na Franu je v treh navedena iztočnica *ujesti* (Pleteršnikov slovar, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (Snoj 2014), Kastelec-Vorenčev slovar (Stabej 2014)), v treh pa *vjesti* (Besedje 16, *Slovar stare knjižne prekmurščine* (Novak 2014), Hipolitov slovar). V SSKJ2 je pomen, povezan s kačo, označen kot starinski: »**ujesti** 2. star. *pičiti*: kača ga je ujedla v roko«, enako tudi pomen »ugrizniti«, kjer pa kolokacije s kačo ne najdemo: »**ujesti** 3. star. *ugrizniti*: ujesti v kos kruha / pes ga je ujedel / lisica je ujedla zajca za nogo«.

2 Vsi biblijski zgledi so navedeni po spletni strani Biblija.net.

[4] **Dalmatin:** *Ali potle grise, kakòr ena Kazha, inu pizhi kakòr en Madras* (Prg 23,32)

Luther: *Aber dar nach beist er wie eine Schlange / Vnd sticht wie eine Ottern*

[5] **Dalmatin:** *Sturi fi eno bronzheno Kazho, inu jo gori poštavi k'sanaminju: Kateri je vjéden, inu v'njo pogleda, ta ima shivéti* (4 Mz 21,8)

Luther: *Mache dir eine ehre Schlange/ vnd richte sie zum Zeichen auff/ Wer gebissen ist/ vnd sihet sie an/ der sol leben*

Vse tri glagole najdemo v povezavi s kačami tudi v pridigah Janeza Svetokriškega.

[6] *Ti neresdrashish pfa, de bi tebe nevujedil +del. ed. m, fe nedotaknesh kazhe de bi tebe neupizhila [...] kazha ... kadar bi bila ena drugiga zhloveka vujedila* del. ed. ž, prezej bi bil umerl (Snoj 2014, geslo ujesti)

[7] *Kadar eniga Kazha pyzhi* 3. ed. | *ena Kazha ga je bila pizhila* del. ed. ž (Snoj 2014, geslo pičiti)

[8] *ferza teh kupzou vje skuři bodeio, inu griseio* 3. mn. *kazhe teh teshkih, inu skerbnih mifly* (Snoj 2014, geslo gristi)

V katoliškem prevodu *Biblije*, ki je dvesto let mlajši od Dalmatinovega (Japelj, 1784), se je raba glagola *pičiti* (zgled 9) še okrepila, najdemo pa še tudi glagola *ujesti* (10) in najredkeje *gristi* (11).

[9] **Dalmatin:** *Dan bo ena Kazha na potu, inu en Madras na fièsi, inu bo Kojna v'peto vgrisnil*
Japelj: *Dan naj poštane en Modrás na pôti, inu ena rogata kazha na fièsi, katèra konja v' nògo vpizhi* (1 Mz 49,17)

[10] **Japelj:** *Zhes letè je fizer enu grosovitnu divjánje tèh sverín prijhlu, inu fo od fhkodlívih kazh vjedeni* vmreči mogli (Mdr 16,5)

[11] **Japelj:** *Al k' poslednim bó kakòr kázha grislú, inu kakòr basilífhk strup ràsilú* (Prg 23,32)

V izdajah *Biblije* iz 19. in začetka 20. stoletja pa lahko vidimo, da je povsem prevladal glagol *pičiti* (v enem primeru najdemo kot sinonim tudi *zbošti*).

[12] **Wolf (1859-1860):** *Dan bode ko modras na poti, in rogata kača na stezi, ktera konja v nogo piči, de pade znak njegov jezdic* (1 Mz 49,17)

[13] **Wolf (1859-1860):** *Sicer je tudi nad te prišla serdita togota zverín, ter so po piku zvutih kač umirali* (Mdr 16,5)

[14] **Chrasek (1914):** *a naposled piči kakor kača in zbode kakor gad* (Prg 23,32)

To potrjuje tudi stanje v *Korpusu zgodovinskih besedil IMP*, ki vsebuje predvsem gradivo iz 19. stoletja in ob samostalniki *kača* prav tako izkazuje izrazito prevlado glagola *pičiti*, za *gristi* je izpričana le ena pojavitev, in sicer le v zvezi s podobo dveh kač, ki grizeta druga drugo (17).

[15] *Če je ne dražiš, kača te ne piči* (F. Schiller, *Viljem Tell*, 1862)

[16] on je na svojih persih izredil strupene kače, ki bodo smertno pičile njegov lastni zarod (*Slovenske večernice*, 1865)

[17] *Kakor dve sikajoči, svetli kači, ki grizeta druga drugo, sta švigali klini nekaj hipov, dokler ni odkril črnc, presenečen po tem silovitem napadu, v nepredvidnosti svoje leve strani* (V. Levstik, *Za svobodo in ljubezen*, 1913)

2 POGLED V SODOBNE SLOVARJE IN KORPUSNE VIRE

V slovaropisju med drugimi razlikujemo splošne razlagalne in terminološke slovarje, pri čemer prvi popisujejo splošno rabo, kot jo zasledujemo v vsakdanjih besedilih, drugi pa obravnavajo strokovno izrazje oz. termine. Terminološki slovarji na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU vedno nastajajo v sodelovanju strokovnjakov z obravnavanega področja in terminografov ter so primarno tudi namenjeni strokovni javnosti. Sodobni splošni razlagalni slovarji nastajajo na podlagi sodobnega gradiva iz najrazličnejših splošnih virov (periodika, leposlovje, stvarna besedila idr.) in popisujejo aktualno rabo. Slovarske sestavke pripravljajo leksikografi, determinologizirano leksiko, tj. leksiko, ki je iz terminologije prešla v splošni jezik, pa dobijo v pregled tudi terminološki svetovalci – strokovnjaki za posamezna področja. Zlasti pri determinologizirani leksiki je eden večjih slovaropisnih izzivov iskanje uravnoteženosti med strokovno ustreznostjo in širšo razumljivostjo razlage (Ledinek – Michelizza 2025), poseben izziv pa za slovaropisje predstavljajo tudi izrazi, ki so v splošnem jeziku povsem uveljavljeni, z vidika stroke pa napačni, kar velja tudi za zvezo *kača piči*.

Če ponazorimo še z nekaterimi primeri – v kemiji (in fiziki) se npr. glagol *taliti* uporablja le pri spremembi agregatnega stanja, medtem ko je v splošnem jeziku za to pogosto v rabi glagol *topiti* (npr. ob prehajanju ledu in snega v vodo), kar je z vidika terminologije neustrezno. Podoben primer so tudi *ptičja krila* – glede na zoološke kriterije imajo namreč *krila* žuželke, ptice imajo *peruti*, netopirji pa *prhuti*; v splošnem jeziku pa je najbolj običajno, da imajo tudi ptice *krila*.

Za označevanje tovrstnih neujemanj je v slovaropisni praksi na voljo več strategij. SP 2001 je med drugim mestoma uporabljal kvalifikator nestrok. (nestrokovno) – tudi v kombinaciji s kvalifikatorjem strok. (strokovno), npr.:

žarek¹ [...] nestrok. poškodbe zaradi žarkov [strok. sevanja]

Kvalifikatorja nestrok. in strok. sta bila sicer uporabljena tudi v nekaterih terminoloških slovarjih, v novejših terminoloških slovarjih pa se ne uporabljata. najnovejši, 3. izdaji Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ) je predstavitev strokovno problematične rabe v splošnem jeziku pri posameznih primerih odvisna od njene uveljavljenosti. Včasih tovrstne strokovne neustreznosti slovaropisci predstavimo na manj izpostavljenih mestih slovarskega sestavka (npr. namesto kot kolokacija je določena zveza predstavljena le v zgledu). Če gre za stalne zveze, imajo tiste, ki so z vidika stroke uveljavljene, izterminološki kvalifikato; tiste, ki so s strokovnega vidika manj ustrezne ali neustrezne (a dovolj uveljavljene v splošni rabi), pa niso okvalificirane. Determinologizirano leksiko v eSSKJ vedno pregledajo tudi terminološki svetovalci za posamezna področja, ki opozorijo na problematična mesta. Če je le mogoče, skupaj pridemo do konsenza.

Če opazujemo slovarska sestavka besede *kača* v SSKJ2 (enako že v SSKJ) in SP 2001, vidimo, da je v prvem slovarju naveden zgled *kača piči*, v drugem pa *pik strupene kače*. Slovarja v tem kontekstu ugriza ne navajata. Je pa razlaga glagola *pičiti* v SSKJ2 (enako že v SSKJ) dovolj široka, da zaobjame tudi to rabo glagola: ‘z zasaditvijo žela v kožo ali z ugrizom in izpustitvijo strupa povzročiti bolečino ali ogroziti zdravje’. Pri besedi *ugrizniti* SSKJ2 (enako že SSKJ) celo usmerja h glagolu *pičiti* (prim. zgled pri 2. pomenu za poševnico: *bolha, kača ga je ugriznila* (pičila)). ePravopis v ponazoritvenem delu navaja tudi *ugriz strupene kače*.

Analiza sodobnih splošnih besedil kaže, da je kača, ki piči, vsaj štirikrat pogostejša od kače, ki ugrizne. Ugrizne lahko tudi nestrupena kača (npr. *Najhitreje in najmočnejše ugrizneta črnica in navadni gož*), medtem ko se pri strupenih kačah zdi, da se *pičiti* nanaša na vbrižg strupa (npr. *Kobra ga je pičila, pomoč pa je prišla prepozno; Če otroka piči gad ali modras, poskrbimo, da bo miroval, ker se ob vsakem gibanju strup širi naprej po krvi in telesu; Opozarjajo, da naj ljudje, ki jih pičijo gadi, nemudoma poiščejo zdravniško pomoč; maturantsko branje za esej 2025: Vedel je, da se je takrat, ko ga je kača pičila, spojil s skrivnostjo človeškega duha, ki se ne more rešiti zla in trpi zavoljo njega* (Kocbek, 1951)). Pri *ugrizniti* bi lahko domnevali, da obstaja vsaj nekaj možnosti, da strup potencialno ni vbrižgan (npr. *Učiteljico iz Portoroža je na obali najverjetneje ugriznil mladi gad ali modras [...] zdravnik jo je napotil v izolsko bolnišnico, kjer so ji oskrbeli mesto ugriza in dali injekcijo proti tetanusu*).

Zato se tudi v eSSKJ pri redakciji besede *kača* nismo mogli izogniti navedbi kolokacije *kača piči*, čeprav je naš terminološki svetovalec za zoologijo opozoril na njeno neustreznost z vidika stroke. Vendarle pa je navedena tudi kolokacija *kača ugrizne*.

Zanimivo je, da sta v splošnih besedilih tako po pomenu kot frekvenci samostalnika *pik* in *ugriz strupene kače* bolj izenačena (prim. tudi že omenjeni zgled *ugriz strupene kače* v ePravopisu), npr. *Pik kobre je bil usoden za Tajca, ki je večino življenja preživel v družbi strupenjač: V Indiji za posledicami ugriza kobre vsako leto umre več tisoč ljudi; Gadov ali modrasov pik običajno zapusti dve ranici, ki sta oddaljeni približno pol centimetra in skozi kateri je kača vbrižgala strup: Najhujše so posledice ugriza modrasa, vendar ugriz nobene od naših strupenjač za odraslega, zdravega človeka ni smrtno nevaren*.

3 SKLEP

Zgodovinsko gledano je kača v starejši slovenščini tako *pikala* kot *grizla* (ali *uje-dala*), pri čemer so na dvojnično rabo vplivali tudi drugi jeziki (zlasti nemščina), kjer sta se prav tako rabila oba glagola. Skozi stoletja pa lahko spremljamo vedno močnejšo prevlado glagola *pičiti*. To odražajo tudi sodobni splošni razlagalni slo-

varji in korpusno gradivo, ki kaže, da v splošni rabi kača običajno *piči*. Predstava, da kača piči, je v splošnem dojemanju tako običajna, da je prišlo tudi do frazeologizacije, prim. frazem *kot bi koga pičila kača* in paremijo *Kogar je pičila kača, se boji zvite vrvi*. Variant frazeoloških enot z *ugrizniti* ne zasledimo. Nasprotno velja za terminološko rabo, ki je nedvoumna – v strokovnih besedilih lahko *kača* le *ugrizne*.

VIRI IN LITERATURA

- Besedje 2011** = *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2014 (¹2011), www.fran.si.
Biblija.net = *Sveto pismo na internetu*, <https://www.biblija.net/>.
ePravopis = *Slovar slovenskega pravopisa*, 2014–, www.fran.si.
eSSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2016–, www.fran.si.
Gigafida 2.0 = Simon Krek idr., *Corpus of Written Standard Slovene Gigafida 2.0*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2019, <http://hdl.handle.net/11356/1320>.
Hipolit = *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*, 2022, www.fran.si.
IMP = Tomaž Erjavec, *Digital library and corpus of historical Slovene IMP 1.1*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, 2014, <http://hdl.handle.net/11356/1031>.
Kocbek 1951 = Edvard Kocbek, *Strah in pogum*, [Ljubljana]: Državna založba Slovenije, 1951.
Ledinek – Michelizza 2025 = Nina Ledinek – Mija Michelizza, Diapazon stopenj determinologizacije leksemov v najnovejših splošnih razlagalnih slovarjih slovenščine, češčine in slovaščine, *Slavistična revija* 73.2 (2025), 241–254, DOI: <https://doi.org/10.57589/srl.v73i2.4239>.
Michelizza – Jelovšek – Krvina 2025 = Mija Michelizza – Alenka Jelovšek – Domen Krvina, Ali kača ugrizne ali piči?, *Jezikovna svetovalnica inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, 2025, <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/topic/7264/ali-ka%C4%8Da-ugrizne-ali-pi%C4%8Di>.
Novak 2014 = Vilko Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, 2014 (¹2006), www.fran.si.
Pleteršnik = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, 2014 (¹1894–1895), www.fran.si.
Snoj 2014 = Marko Snoj, *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*, www.fran.si.
SSKJ2 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, 2014 (¹1970–1991), www.fran.si.
Stabej 2014 = Jože Stabej, *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*, 2014 (¹1997), www.fran.si.